

Exkurzie v environmentálnej výchove a ich využívanie na slovenských základných školách

---

Viera Chrenščová

Envigogika 2012/VII/1– Recenzované články/ Reviewed Papers

Publikováno/Published 31. 05. 2012

DOI: <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.70>

Abstrakt:

Environmentálnu výchovu považujeme za proces celoživotného vzdelávania a výchovy k starostlivosti o životné prostredie. Účinnou realizáciou environmentálnej výchovy môžeme prispieť k rozvíjaniu osobnostných kvalít žiakov, ktoré ich urobia schopnými chrániť a zlepšovať životné prostredie. Proces získavania poznatkov funguje najmä na základe osobnej skúsenosti. Vo vyučovacom procese je potrebné využívať také organizačné formy, ktoré budú tento proces rešpektovať. Podnietiť záujem žiakov o životné prostredie a prehĺbiť citovú zaangažovanosť na stave životného prostredia môžeme prostredníctvom exkurzií. v akej miere sú exkurzie využívané na slovenských základných školách sme zisťovali prostredníctvom dotazníkového prieskumu, ktorého hlavným cieľom bolo zistiť názory učiteľov na využívanie exkurzií vo vyučovacom procese s dôrazom na environmentálnu výchovu. Výskum priniesol pozitívne výsledky týkajúce využitia exkurzií vo vyučovacom procese a pri realizácii environmentálnej výchovy.

Klíčová slova:

Environmentálna výchova, exkurzie, základné školy

Abstract:

Environmental education is a process of lifelong education and training to care for the environment. Effective implementation of environmental education can be a good tool for development of personal qualities of schoolchildren, that make them able competent to protect and improve the environment. Education is based mainly on personal experience. It is the reason why in learning process an appropriate form of education should be used. Field trips can help to stimulate the interest and the involvement of pupils on the environment. The case of this study is to explain how the field trips in environmental education on Slovak elementary schools are used. For this purpose the questionnaire survey was conducted. The aim was to investigate how teachers see the opportunity of field trips in education with an accent on environmental education. Research has brought positive results concerning the use of field trips in education and in the implementation of environmental education.

Key words:

Education, environmental education, field trip, elementary schools

Úvod

V pedagogickom procese je veľmi dôležitá motivácia a aktivizácia žiakov. Do vyučovania je preto potrebné zavádzať také metódy a organizačné formy, ktoré tento proces akceptujú. Medzi organizačné formy, ktoré posilňujú motiváciu a záujem žiakov, vyznačujú sa názornosťou (Skalková, 2007), dynamikou, komplexným prístupom a umožňujú žiakom aktívne sa zapájať do vzdelávacieho procesu, patria exkurzie.

Exkurziu môžeme považovať za organizačnú formu, ktorá má vo vyučovacom procese didaktický význam a tiež výchovnú hodnotu. Umožňuje žiakom pozorovať predmety a javy, pracovný proces a jeho výsledky v autentickom prírodnom, sociálnom a kultúrnom prostredí, čím získavajú správne a komplexnejšie vedomosti. Bezprostredný kontakt s poznávanou skutočnosťou umocňuje zároveň u žiakov emocionálny zážitok a navodzuje citový vzťah k predmetu poznania. Popri poznávacej hodnote, ktorú možno považovať za zásadnú, sa tak výrazne podieľajú aj na formovaní hodnotovej orientácie žiaka (Gnoth, Pupala 2003; Petlák, 2004; Vališová, Kasíková, 2011).

Nezastupiteľne miesto majú exkurzie v environmentálnej výchove. Sú vhodnou formou ako žiakom priblížiť prírodné prostredie a zdôvodniť dôležitosť jeho ochrany. Prispievajú k prehľbovaniu, rozvíjaniu a upevňovaniu hodnotového systému v prospech konania smerom k životnému prostrediu.

Vo všeobecnosti môžeme hovoriť o priamych a nepriamych prínosoch exkurzií (Kele, 1983) v environmentálnej výchove. Priame prínosy priamo súvisia s poznávacou funkciou. Najvýznamnejším prínosom je upevňovanie a rozširovanie teoretických vedomostí v praxi. Nepriame prínosy súvisia s výchovnou úlohou exkurzií. Vplývajú na utváranie environmentálnych návykov a zvykov environmentálneho konania a správania sa v životnom prostredí. v priebehu exkurzie je možné realizovať praktické cvičenia, ktoré sú odporúčané aj v štátnych vzdelávacích programoch, a zároveň plniť úlohy, ktoré vyplývajú z jednotlivých zložiek výchovy: rozumovej, mravnej, telesnej, pracovnej, estetickej a kultúrnej.

Viaceré štúdie potvrdzujú, že vyučovanie mimo školy, kde zaradujeme aj exkurzie, zvyšuje záujem žiakov o učenie (Kent et al., 1997; Lai, 1999). Pričom dlhotrvajúce exkurzie (5 dní a viac) majú na žiakov väčší vplyv ako krátkotrvajúce (Emmons, 1997; Bogner, 1998). Výrazne rozvíjajú nielen kognitívne, ale aj personálne, komunikačné a interpersonálne kompetencie žiakov.

Exkurzie, pre plnenie cieľov environmentálnej výchovy (utvárať a rozvíjať kompetencie žiakov predovšetkým v oblasti postojov a hodnôt, viesť ku komplexnému pochopeniu vzájomných vzťahov medzi organizmami a vzťahom človeka k životnému prostrediu a k potrebe prechodu k udržateľnému rozvoju, viz ŠVP – EV_Pt 2009), je vhodné pripravovať na miesta, kde majú žiaci možnosť poznávať objekty živej a neživej prírody, obdivovať krásu prírody, prírodné a kultúrne pamiatky, zamýšľať sa nad formovaním okolitej krajiny, nad využívaním prírodných zdrojov a nad vplyvom človeka na životné prostredie. Za takéto miesta môžeme určite označiť napr. chránené územia, náučné chodníky, jaskyne, parky a záhrady (botanické záhrady, ZOO), ekofarmy, múzeá v prírode, elektrárne, čistiarne odpadových vôd, skládky komunálneho odpadu, zberné dvory, ale aj vidiecke/mestské sídla. Ide o lokality, kde sa žiaci učia uvedomovať si potrebu chrániť a zároveň aj zlepšovať životné prostredie.

Predkladaný článok predstavuje čiastkový výstup z výskumu, ktorý sa zameriaval na realizáciu environmentálnej výchovy na základných školách v SR.

Cieľ skúmania, skúmaný súbor, použitá metóda, realizácia prieskumu

Cieľom skúmania bolo zistiť názory učiteľov základných škôl v SR na využívanie exkurzií vo vyučovacom procese a exkurzií v environmentálnej výchove.

Výber respondentov bol cieleň. Základný súbor tvorili učitelia základných škôl SR. Na Slovensku je 2 202 základných škôl (zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva SR, 2011). Do výskumu sa zapojilo 436 základných škôl (20 % slovenských základných škôl). Dodržané boli tieto kritériá: typ školy (základná škola), kraj v ktorom sa škola nachádza (všetky kraje Slovenska), zriaďovateľ (štátne, cirkevné). Dotazník vyplnil a zaslal v elektronickej podobe jeden učiteľ z každej školy (n=436 učiteľov/respondentov). Zastúpení boli učitelia pre primárne vzdelávanie (72 učiteľov) a pre nižšie sekundárne vzdelávanie (364 učiteľov). Dĺžka pedagogickej praxe učiteľov bola rôznorodá od 2 do 45 rokov.

Pre účely prieskumu bola vybraná interogatívna metóda – dotazník, ktorý sa opiera o štandardizovanú štruktúru. Pozostával zo 14 položiek, z otázok uzavretých, polouzavretých ale aj otvorených. Otázky v dotazníku boli zamerané na exkurzie vo vyučovacom procese, realizáciu environmentálnej výchovy na ZŠ a využívanie exkurzií ako vhodnej organizačnej formy vyučovania v environmentálnej výchove. Zber dát sa uskutočnil počas mesiacov január až marec v roku 2012. Dotazníky boli spracované kvantitatívne (výpočet relatívnej početnosti) a kvalitatívne prostredníctvom techniky obsahovej analýzy.

Analýza a interpretácia výsledkov

Na úvod dotazníka bola učiteľom položená otázka, prostredníctvom ktorej sme zisťovali, či učitelia zaraďujú exkurzie ako jednu z organizačných foriem výučby do vyučovacieho procesu. Odpoveď respondentov bola pozitívna. Všetci učitelia (100 %) vo svojej pedagogickej praxi využíva exkurzie ako jednu z organizačných foriem vyučovania.

Najčastejšie učitelia (96 %) zaraďujú exkurzie priamo do vyučovacieho procesu. Mimo vyučovacieho procesu ich realizuje len 5 % respondentov (tab. 1).

Tab. 1 Čas realizácie exkurzie počas školského roka

Čas realizácie exkurzie	Počet odpovedí (v %)
V rámci vyučovacieho procesu	96
Mimo vyučovacieho procesu	5

Z výsledkov je teda zrejmé, že exkurzie majú stále zastúpenie v pedagogickom procese na slovenských základných školách.

Na otázku „Majú žiaci záujem zúčastňovať sa exkurzií počas školského roka?“ sa všetci učitelia (100 %) zhodli, že žiaci vždy vítajú tento spôsob výučby.

Učiteľom bola zároveň položená otázka „Motivujú exkurzie žiakov k získavaniu nových poznatkov a zvyšujú záujem o preberanú tému?“ Až 94 % učiteľov sa zhodlo na tom, že exkurzie motivujú žiakov k získavaniu nových poznatkov a zvyšujú záujem o preberanú tému. Len 6 % učiteľov sa vyjadrilo negatívne.

Z výsledkov teda vyplýva, že exkurzie sú pre žiakov zaujímavé a motivujúce.

Miesta, ktoré najčastejšie učelia volia pre exkurzie, sú výstavy a múzeá (60 %). Často chodia tiež do prírody (39 %). Výrobné podniky v rámci exkurzií navštevuje so žiakmi len 10 % učiteľov (tab. 2).

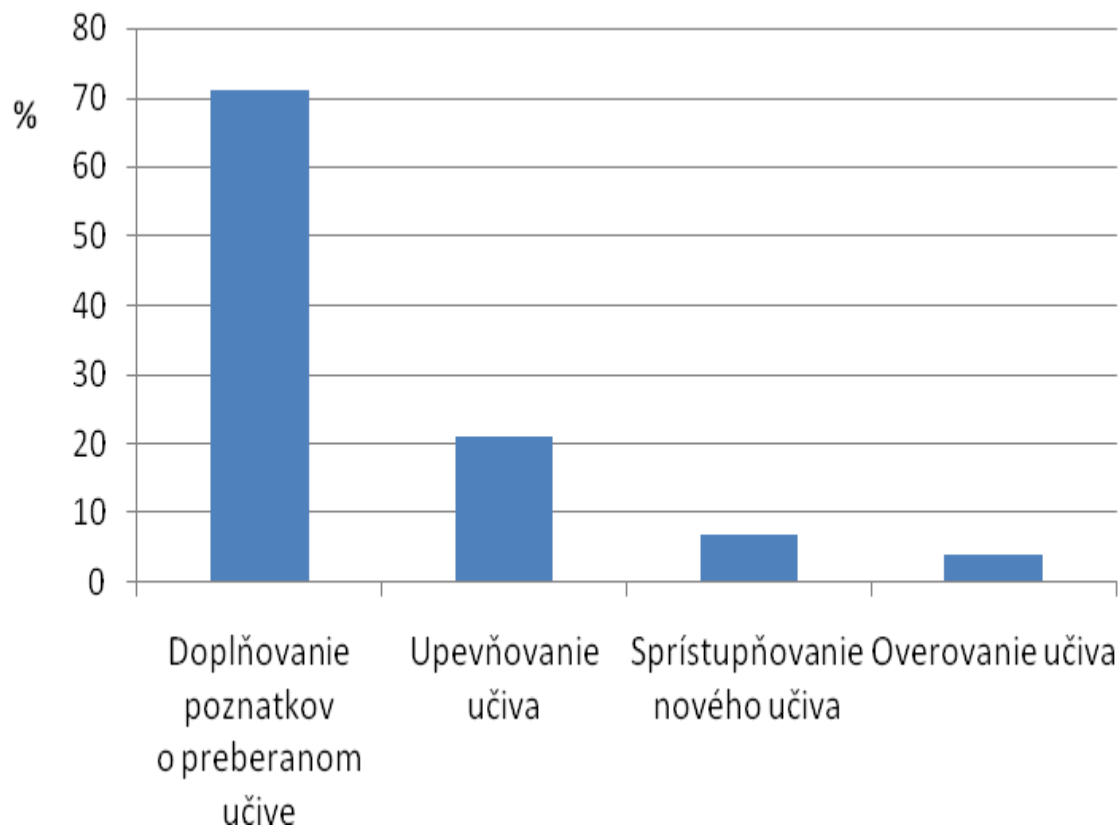
Tab. 2 Miesta využívané pre exkurzie

Miesto realizácie exkurzie	Počet odpovedí (v %)
Výstavy a múzeá	60
Príroda	39
Výrobné podniky	10
Iné	0

Podľa respondentov majú žiaci najväčší záujem o exkurzie, v ktorých poznávajú bežné prírodné, spoločenské a kultúrne prostredie (62 %). Ako ďalšie oblasti najväčšieho záujmu žiakov uvádzali exkurzie na výstavy a do múzeí (24 %), exkurzie do škôl, vedeckých a technických ústavov (7 %) a exkurzie do výroby s náročnejším technickým vybavením (6 %).

Väčšina učiteľov (71 %) využíva exkurzie najmä k doplneniu a prehĺbeniu poznatkov. Pri upevňovaní učiva ich zaraďuje do vyučovania 21 % pedagógov a pri sprístupňovaní učiva 7 %. Len 4 % učiteľov využíva exkurzie pri overovaní učiva (graf 1).

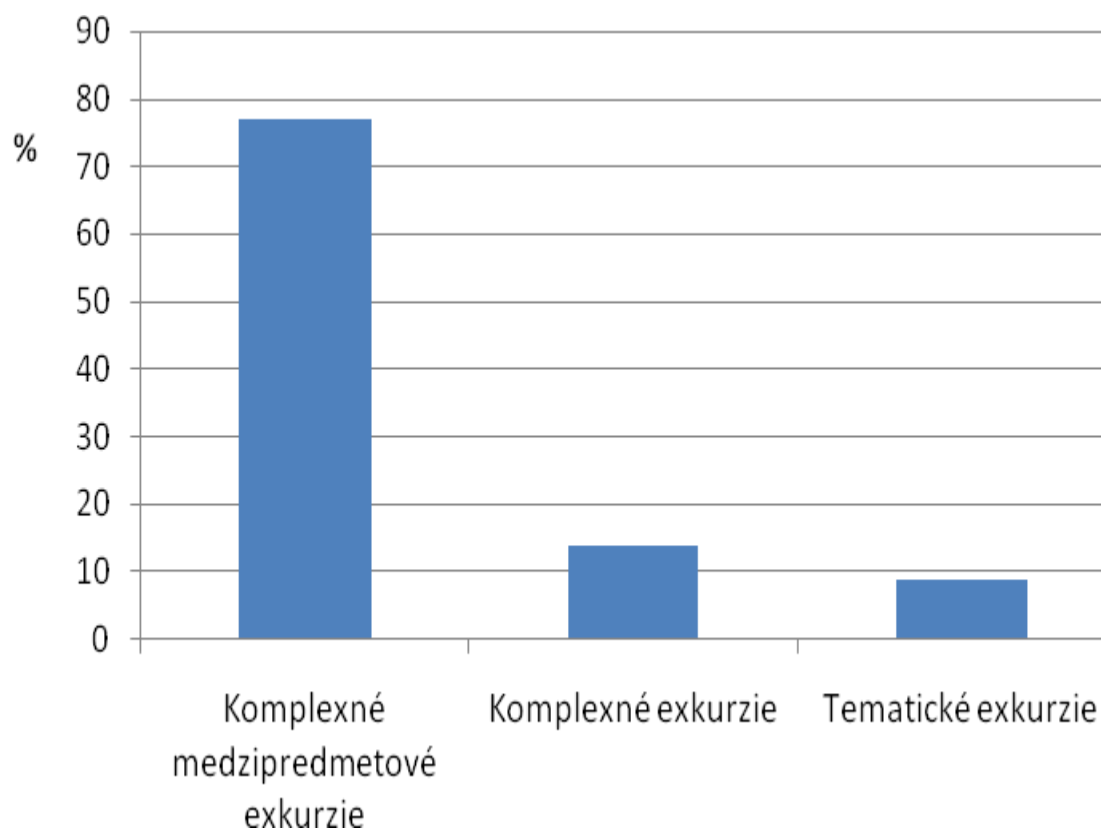
Graf 1 Zaradenie exkurzie do výchovno-vzdelávacieho procesu

Na základe predchádzajúcich výsledkov môžeme konštatovať, že učitelia volia miesta pre exkurzie, ktoré sú vhodné nielen pre dopĺňanie poznatkov o preberanom učive, ale sú pre žiakov aj príťažlivé. Zarážajúce je len malé využitie exkurzie pri sprístupňovaní učiva, ktoré je určite vždy efektívnejšie priamo v teréne (v prírodnom, spoločenskom prostredí) ako len v prostredí školy.

Pozitívne výsledky priniesla otázka, ktorej cieľom bolo zistiť aký typ exkurzie preferujú učitelia vo vzťahu k obsahu vyučovania. z odpovedí respondentov vyplynulo, že učitelia (77 %) vo svojej pedagogickej praxi najviac preferujú komplexné medzipredmetové exkurzie, ktoré sa vzťahujú na niekoľko vyučovacích predmetov, čím učitelia podporujú medzipredmetové vzťahy a tým sa podieľajú na utváraní komplexných teoretických vedomostí a na spájaní vedomostí u žiakov z viacerých odborov do uceleného obrazu. Prednosť komplexným exkurziám, ktoré zahŕňajú štúdium viacerých aspektov jedného oboru, dáva len 14 % učiteľov, a 9 % učiteľov dáva prednosť tematickým exkurziám zameraným na problém jedného predmetu (graf 2).

Graf 2 Preferované exkurzie učiteľmi vo vzťahu k obsahu vyučovania

V rámci prieskumu sme zisťovali postavenie environmentálnej výchovy na školách a spôsoby jej realizácie, pričom sme sa sústredili na exkurzie ako vhodnú organizačnú formu pro zvyšovanie environmentálneho uvedomenia.

Zo získaných výsledkov vyplynulo, že environmentálna výchova je na základných školách najčastejšie integrovaná do iných predmetov (75 % respondentov). Učitelia uviedli, že ju realizujú aj ako samostatný predmet (10 %), prostredníctvom školských akcií (15 %) a mimoškolských akcií (4 %). Environmentálne aktivity organizujú najmä k tematickým dňom, ako je napr. Deň Zeme, Deň vody, Deň zdravej výživy; často sa zapájajú do environmentálnych projektov napr. Zelená škola a organizujú na školách zber papiera.

Exkurzie ako formu realizácie environmentálnej výchovy na ZŠ volí až 99 % respondentov, nevyužíva ich len 1 % učiteľov. Environmentálne zamerané exkurzie organizujú učitelia základných škôl najčastejšie 1 x ročne (43 %) alebo 2 x do roka (23 %). Prehľad ďalších odpovedí prináša tabuľka 3.

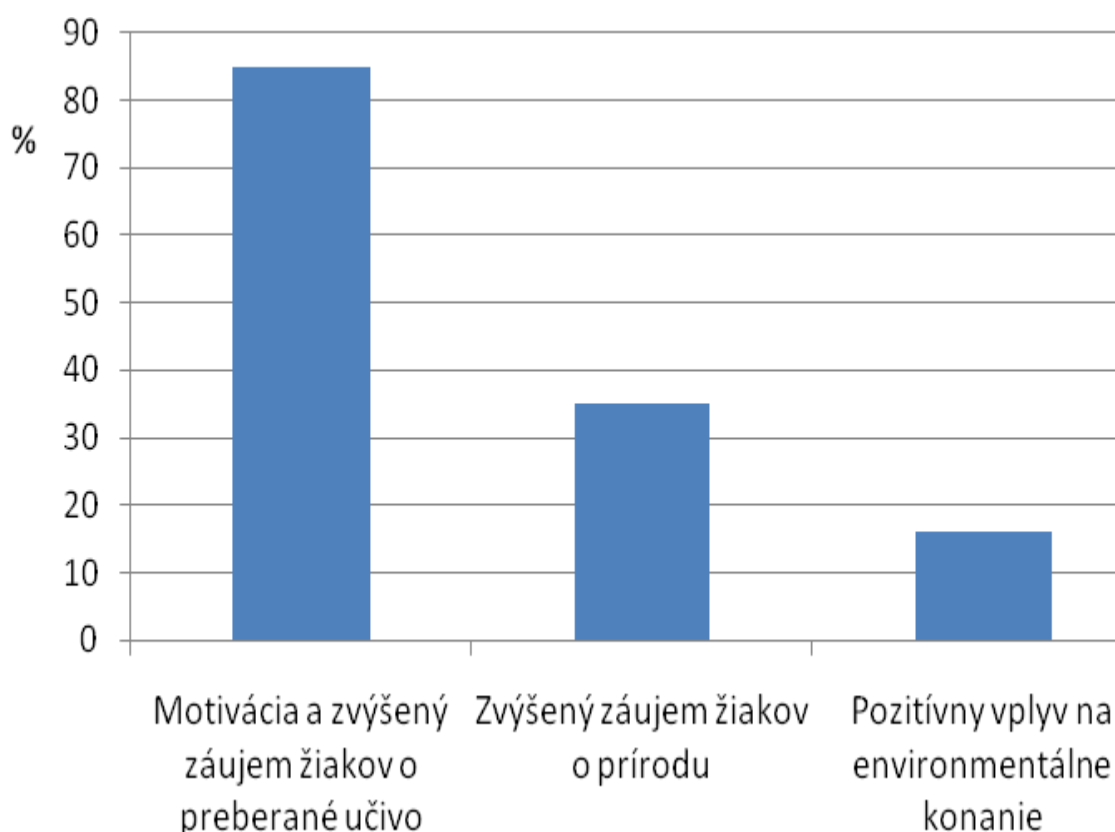
Tab. 3 Počet organizovaných environmentálnych exkurzií

Počet exkurzií počas školského roka	Počet odpovedí (v %)
1 x ročne	43
1 – 2 x ročne	12
2 x ročne	23
2 – 3 x ročne	11
viac ako 3 x ročne	9

Miestom, ktoré učitelia volia pre uskutočňovanie environmentálne zameranej exkurzie, je podľa respondentov (99 %) najčastejšie prírodné prostredie okolia školy, mesta alebo regiónu. Niektorí učitelia boli aj konkrétnejší a uviedli, že navštevujú chránené územia (15 %), prírodovedné múzeá (12 %), čistiarne odpadových vôd (6 %), mestské a vidiecke sídla (6 %) prostredie priemyselných podnikov (4 %), hrady a zámky (3 %), parky, zoologické a botanické záhrady (3 %), zberné dvory a skládky odpadu (2 %).

Na otázku „Považujete za opodstatnené využívať exkurzie pri zvyšovaní environmentálneho uvedomenia žiakov?“ až 99 % učiteľov skonštatovalo, že má význam realizovať environmentálnu výchovu formou exkurzií. Učitelia uviedli (graf 3), že environmentálne zamerané exkurzie motivujú a zvyšujú záujem žiakov o preberané učivo (85 %), o prírodu (35 %), pozitívne ovplyvňujú environmentálne konanie (zvyšuje sa záujem o triedenie odpadu, šetrenie vodou, starostlivosť o životné prostredie) žiakov (16 %).

Graf 3 Význam exkurzií v environmentálnej výchove z pohľadu učiteľov

Na záver bola učiteľom položená otázka „S akými najčastejšími problémami sa stretávate vo svojej pedagogickej praxi v súvislosti s organizovaním exkurzií v rámci environmentálnej výchovy?“ Učitelia (69 %) sa zhodli, že najčastejšie problémy súvisia s prípravnou fázou exkurzie – finančné zabezpečenie, vyčlenenie časovej dotácie a výber vhodnej lokality. Len 30 % učiteľov sa vyjadrilo, že nemajú žiadne problémy.

Z predchádzajúcich výsledkov vyplýva, že i napriek organizačným ťažkostiam učitelia považujú za opodstatnené pripravovať environmentálne exkurzie, pričom volia aj vhodné lokality na zvyšovanie environmentálnej uvedomelosti žiakov základných škôl.

Záver

Exkurzie sú organizačné formy vyučovania, ktoré vytvárajú veľký priestor pre prepojenie teórie s praxou. Zefektívňujú tak výchovno-vzdelávací proces a tým naplňajú poslanie reformy vzdelávania na Slovensku.

Sú vhodným prostriedkom aj na realizáciu environmentálnej výchovy s využitím viacerých vyučovacích metód ako rozhovor, vysvetľovanie, demonštrácia, pozorovanie ale aj samostatná bádateľská, experimentálna práca jednotlivcov a skupín pri zhromažďovaní faktov a údajov.

Výskum medzi učiteľmi základných škôl priniesol pozitívne výsledky týkajúce využívania exkurzií vo vyučovacom procese a pri realizácii environmentálnej výchovy. Výsledky prieskumu poukázali na využívanie najmä medzipredmetových exkurzií, v rámci ktorých žiaci poznávajú bežné prírodné, spoločenské a kultúrne prostredie. Učitelia považujú exkurzie za opodstatnenú formu vzdelávania aj v environmentálnej výchove. Poukázali na ich motivačnú, poznávaciu a výchovnú funkciu. Aj napriek tomu, že často na

učiteľa kladú zvýšené organizačné nároky a časovo sú náročné, je táto forma výučby na školách pomerne častá.

Na záver teda môžeme konštatovať, že exkurzie majú svoje miesto vo výchovno-vzdelávacom procese a významne sú zastúpené aj v systéme organizačných foriem výučby environmentálnej výchovy na slovenských základných školách.

Literatúra

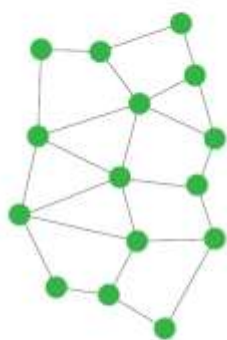
- Bogner, F. (1998). The influence of short-term outdoor ecology education on long-term variables of environmental perspective.. *Journal of Environmental Education*, 29(4), 17-29. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00958969809599124>
<http://dx.doi.org/10.1080/00958969809599124>
- Emmons, K. M. (1997). Perceptions of the environment while exploring the outdoors: a case study in Belize. *Environmental Education Research*, 3(3), 327-344. Retrieved from <https://www.d.umn.edu/~kgilbert/educ5165-731/pwreadings/Emmons%20-%20Perceptions%20of%20the%20Env%20While%20Exploring%20Outdoors.pdf>
- Gnoth, M., & Pupala, B. (2003). *Vybrané kapitoly z pedagogiky I (Učiteľ a vyučovací proces). Vysokoškolské skriptá*. Bratislava: Prírodovedecká fakulta UK.
- Kele, F. (1983). Prínos expedícií prírodovedeckého charakteru pre rozvoj školskej geografie. *Prírodný vedy ve škole*, 9(35), 356-357.
- Kemt, M., Gilbertson, D. D., & Hunt, C. O. (1997). Fieldwork in geography teaching: A critical review of the literature and approaches. *Journal of Geography in Higher Education*, 21(3), 313-332.
- Lai, K. C. (1999). Freedom to learn: A study of the experiences of secondary school teachers and students in a geography field trip.. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 8(3), 239-255. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10382049908667614>
<http://dx.doi.org/10.1080/10382049908667614>
- Pytlák, E. (2004). *Všeobecná didaktika*. Bratislava: Iris.
- Skalková, J. (2007). *Obecná didaktika 2., rozšírené a aktualizované vydanie*. Praha: Grada Publishing.
- ŠVP – EV_Pt (Štátny vzdelávací program – Environmentálna výchova Prierezová téma) (2009). Retrieved from http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/prierezove_temy/environmentalna_vychova.pdf
- Vališová, A., Kasíková, H. (eds.), (2011). *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing.

RNDr. Viera Chrenšcová, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra krajinnej ekológie, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, e-mail: chrencova@fns.uniba.sk

Časopis Envigogika vydává Centrum pro otázky životního prostředí UK. Vývoj časopisu je podpořen projektem OP VK Mezioborová síť udržitelného rozvoje.

Více najdete na internetových stránkách projektu <http://mosur.czp.cuni.cz>

MOSUR

MEZIOBOROVÁ SÍŤ UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

OP VK CZ.1.07/2.4.00/17.0130

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ